

Recenzie

Boris Divinský: Migračné trendy v Slovenskej republike po vstupe krajiny do EÚ (2004 – 2008)

International Organization for Migration, Bratislava 2009, 117 s.

Približne rok aj niekoľko mesiacov po vydaní poslednej rozsiahlejšej monografie vydala Medzinárodná organizácia pre migráciu (IOM) na Slovensku ďalšiu monografiu Borisa Divinského. Jej vydaním autor znovu rozšíril svoju beztak rozsiahlu publikačnú činnosť v oblasti zahraničnej migrácie, využívajúc skúsenosti z kooperácie s IOM. Za dva hlavné impulzy pre vydanie publikácie možno považovať jednak výrazné zmeny vývojovej trajektórie zahraničnej migrácie v SR po roku 2004, ako aj to, že (ako píše sám autor) počet fundovaných odborných výstupov týkajúcich sa povstupovej migrácie je jeden z najnižších v rámci Európskej únie. Analýza zahraničnej migrácie v Slovenskej republike je tak fundamentálnym cieľom, ktorý sa autor snaží naplniť pomocou parciálnych cieľov. Na ich základe je publikácia štruktúrovaná do 4 hlavných kapitol (s množstvom podkapitol): od predstavenia celkového vývoja na poli medzinárodnej migrácie vo svete a EÚ v rokoch 2004 – 2008 cez zmapovanie migračných trendov v SR v študovanom období, ako aj zmien v migračnom manažmente krajiny až po stručné zhrnutie vývoja v uvedených rokoch. Treba zdôrazniť, že autor sa dlhodobo zaoberá problematikou zahraničnej migrácie, hoci názov by mohol indikovať niečo iné. Vnútna migrácia nie je predmetom jeho záujmu.

V druhej kapitole, ktorú považujeme za kľúčovú, autor podáva komplexný prehľad vývojových trendov jednotlivých komponentov zahraničnej migrácie na Slovensku v päťročí 2004 – 2008. Ide o exaktný prístup do tej miery, ako je to len možné vzhľadom na istú neurčitosť a slabšiu výpovednú schopnosť migračných dát najmä v porovnaní s demografickými údajmi (napríklad vitálna štatistika). Napriek tomu značná autorova erudícia umožňuje vytvoriť ucelený kvantitatívny prehľad, ale zároveň aj kritický pohľad. Autor konštatuje dve fundamentálne zmeny vo vývoji zahraničnej migrácie v krajine v skúmanom období. V prvom rade ide o zvýšenie migračného záujmu o Slovenskú republiku, ktoré bolo také razantné, že odborníkov snád' aj zaskočilo. Hoci ide o zisk rádovo len tisícov obyvateľov ročne, v kontexte vývoja prirodzeného prírastku populácie (k tomu sa dostaneme ešte neskôr) nejde o zanedbateľné hodnoty. Autor však dokladuje a komentuje významné modifikácie v skupine prisťahovaných osôb do SR tiež zo štruktúrneho hľadiska. Podiel „neslovenských“ imigrantov – reemigrantov po roku 2004 výrazne poklesol, a to najmä na úkor rezidentov zo starých i nových krajín EÚ. Autor sa celkom logicky a správne zaoberá aj motívmi migrácie. Stotožniť sa možno s predpokladom, že väčšina prisťahovaných z „iných dôvodov“ migruje pravdepodobne za prácou. Veľmi zaujímavé by bolo predikovať aj budúcu štruktúru príčin prisťahovania, ale i vyst'ahovania, kde tiež došlo k určitým zmenám – z nich najpodstatnejšiu predstavuje zníženie výskytu migrácie z „rodinných dôvodov“ na približne tretinu z pôvodne jednej polovice. Toto čiastočne sociologické pozadie migrácie je podľa nás jednou z najväčších výziev pri skúmaní zahraničnej migrácie. Žiaľ, nekorektnosť pri vyplňaní dôvodov výskumníkom sťažuje prácu, modelové prieskumy však môžu pomôcť. Autor sa nevyhýba známemu konštatovaniu

o nepresnosti údajov predovšetkým na strane vystáňovaných osôb. Dôležitá je jeho poznámka, že napriek 2,5-násobnému zvýšeniu počtu imigrantov je migračné saldo Slovenska v kladných hodnotách iba virtuálne – „na papieri“; v skutočnosti stále zostáva záporné, pretože podľa odhadu B. Divinského ročne zmení svoj domicil aspoň 15 tisíc Slovákov. Autor sa mohol bližšie vyjadriť k detailom tohto odhadu. Aj podľa nášho názoru nie je nerealistický, hoci je skôr bližšie k hornej hranici intervalu spoľahlivosti.

V podkapitolách 2.2 až 2.4 autor podáva exaktný pohľad na vývojové trendy rôznych foriem legálnej migrácie. Je cenné, že stručne zachádza aj do definičného, právneho i inštitucionálneho kontextu tejto migrácie. Autor na základe prezentovaných údajov konštatuje, že vstup Slovenska do EÚ bol pre sféru legálnej migrácie jednoznačne výrazným rozvojovým impulzom, veď napríklad počet cudzincov žijúcich v SR s povolením na pobyt stúpol v rokoch 2004 – 2008 takmer 2,5-krát. Okrem evidentného kvantitatívneho rastu však legálna migrácia za toto krátke obdobie prešla aj významnými štrukturálnymi zmenami, ktoré autor komentuje sériou údajov v prehľadných tabuľkách. Vyzdvihnúť možno tiež prehľadnosť a zreteľnú delimitáciu substanciálnych faktov v texte. Autor nás nezahľuje bezbrehým počtom údajov, ale komentuje tie najpodstatnejšie. Mimoriadne zaujímavé sú priestorové zmeny koncentrácie cudzincov v rámci Slovenska. Hoci rast podielu cudzincov v Bratislave z 25,5 na 30 % nezní ohromujúco, zvýšenie podielu cudzincov z počtu obyvateľov kraja z 0,94 na 2,58 % je veľmi výrazné, hoci indexy rastu Trnavského, Nitrianskeho a Trenčianskeho kraja sú minimálne rovnako vysoké alebo obdobné. Táto informácia je z hľadiska regionálneho rozvoja obzvlášť cenná. Indikuje podľa nášho názoru minimálne dve skutočnosti. Po prvé, dokladuje stále mimoriadne priestorovo nerovnomerný regionálny rozvoj Slovenska. Po druhé, ako aj sám autor naznačuje, zmeny v koncentrácii cudzincov s povolením na pobyt v krajine sú významne ovplyvnené aj lokalizáciou zahraničných investičných aktivít, a teda v pomerne krátkom čase môže táto priestorová koncentrácia značne variovať. Je nepochybné, že „západoslovenské“ kraje zostanú hrať z tohto aspektu v strednodobom pohľade prím. To, že inštitucionálne ukotvenie Slovenska v EÚ prinesie zvýšenie migračného záujmu občanov EÚ oň, sa dalo očakávať. Jeho mimoriadna razancia (trojnásobné zvýšenie ich počtu v priebehu päť rokov) je však prekvapujúca. Dovoľme si odhadnúť, že pri expertnom prieskume v roku 2004 by sa nenašiel ani jeden slovenský odborník, ktorý by predpokladal až taký intenzívny rast za také krátke obdobie. Týmto chceme zároveň naznačiť, že zahraničná migrácia nám v budúcnosti môže priniesť ešte rad prekvapení, aj keď taký výrazný impulz ako vstup Slovenska do EÚ už v dohľadnej dobe nepriđe. Pomerne detailne sa autor venuje pracovnej migrácii, ktorá je podstatnou zložkou zahraničnej migrácie z hľadiska imigrácie (i emigrácie), ale neopomína ani migráciu za štúdiom. Podľa nášho názoru migrácia za štúdiom bude v strednodobom horizonte dynamicky rásť a bude vplývať aj na dlhodobé a permanentné zmeny v redistribúcii obyvateľstva, keďže časť študentov zo zahraničia sa natrvalo usadí v mieste štúdia (práca, rodina). Je preto vhodné, že autor túto podkapitolu zaradil do textu publikácie a poskytol aktuálne analýzy. O to viac, že tento druh priestorovej mobility bol a čiastočne aj stále je vo výskume v SR nihilizovaný.

V médiách a zrejme aj v laickej verejnosti v súčasnosti vysoko rezonuje téma nelegálnej migrácie. B. Divinský ju samozrejme neobchádza a venuje jej samostatnú

podkapitolu. Môže konštatovať pozitívny trend – celkový pokles počtu nelegálnych migrantov v krajine od roku 2004, a to 4,5-krát. Autor poskytuje prehľad externých a interných faktorov, ktoré tento pokles spôsobili. Mohlo by sa na prvý pohľad zdať, že počet zadržaných migrantov by mal vzhľadom na lepšie strážené štátne hranice SR po roku 2004 rásť. Protismerne však pôsobia externé činitele, z ktorých by sme vyzdvihli oslabenie „záujmu“ o našu hranicu, došlo totiž k odkloneniu hlavných tranzitných trás z východoeurópskych krajín, a to najmä do mediteránneho priestoru. Autor ale poukazuje celkom prirodzene na jasnú skutočnosť, ktorá je však mediálne prehliadaná. Nelegálna migrácia má aj druhý komponent, a to neoprávnené pobyty na území Slovenska (a teda nielen neoprávnené prekročenia hranice). Tento komponent v roku 2008 už jasne prevažoval. Vzhľadom na voľnosť pohybu osôb v rámci Schengenu sa dá predpokladať ďalší pozvoľný nárast tejto zložky. Autor sa ďalej venuje aj teritoriálnym a štrukturálnym atribútom nelegálnej migrácie. V poslednej časti tejto podľa nás kľúčovej kapitoly publikácie sa autor venuje azylovej migrácii, naturalizácii cudzincov a návratovej migrácii. Prináša rad zaujímavých zistení a nových poznatkov. Ukazuje sa, že dlhoročné skúsenosti B. Divinského s touto problematikou mu dovolili v celej druhej kapitole „poupratovať“ a systémovo prepojiť veľké množstvo údajov z rôznych zdrojov a s rôznou výpovednou a interpretačnou hodnotou. Z analytického hľadiska je práve toto najväčším problémom migračných výskumov, ale autorovi sa úspešne darí túto prekážku prekonať.

V tretej kapitole sa autor venuje stručnému prehľadu zmien v migračnom manažmente Slovenskej republiky, kde využíva a zhŕňa poznatky z viacerých starších i novších výskumov, či vyhodnocuje existujúce koncepcie a príslušné právne normy. Na adresu migračného manažmentu, najmä jeho dokumentačnej, inštitucionálnej a legislatívnej podoby vyslovuje (právom) viacero kritických poznámok. Tá podstatná sa týka absencie migračnej doktríny štátu. Skutočne Slovensko je z tohto pohľadu stále dosť „nečitateľné“ a oproti roku 2004 sa toho veľa nezmenilo. Posledná podkapitola tretej kapitoly sa venuje vzťahu zahraničnej migrácie a populačného vývoja v krajine. Táto podkapitola mohla byť zaradená ako samostatná, keďže sa nedotýka migračného manažmentu priamo. Navyše ide o mimoriadne dôležitú oblasť, dá sa povedať, že dokonca o jednu z najdôležitejších z hľadiska efektov migračnej problematiky. Uvedomujeme si, že táto oblasť nie je v jadre autorovho záujmu, venujú sa jej skôr demografi. Autor zakomponoval do textu aj demografické prognózy, ktorých imanentnou súčasťou je samozrejme aj migrácia. Možno mohol spomenúť aj konkrétne výsledky prepočtov demografov pracujúcich s konceptom náhradovej (kompenzačnej) migrácie, ktorých cituje. Tieto výsledky sú totiž veľmi zaujímavé a vyvracajú niektoré mýty. Jedným z nich je napríklad aj ten, že imigrácia dokáže zastaviť starnutie autochtónnej populácie.

Môžeme skonštatovať, že B. Divinský podal v recenzovanej publikácii veľmi obsažný a komplexný obraz o vývojových trendoch zahraničnej migrácie v Slovenskej republike v turbulentnom období po vstupe do Európskej únie. Zachoval vysoký štandard svojej publikačnej činnosti z hľadiska teoretického, empirického aj aplikačného. Zistenia prezentované v tejto publikácii sú i v kontexte predošlých prác autora nena-hraditeľné pre lepšie poznanie charakteru a dynamiky zahraničnej migrácie krajiny.

Branislav Bleha